

Ольга Бондаревська

ЯВИЩЕ АПОСІОПЕЗИ У ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена прагматичним спрямуванням – необхідністю поглибити вивчення паремій, зокрема прислів'їв і приказок, їх уживання в усному мовленні. У роботі обґрунтовано використання апосіопези як стилістичного засобу, її види щодо структури, граматичного оформлення та способи використання.

Виникнувши в процесі життя і трудової діяльності окремих людей чи їхніх груп, паремії стали досягненням, набутком усього народу, образною характеристикою всіх явищ суспільного життя.

Уживання прислів'їв і приказок (паремій) у мовленні дозволяє легше переконати співрозмовника, спираючись на багатовікову мудрість народу. Достатньо використати апосіопезу, лише натякнути, а досягти бажаного результату.

Вивчення нюансів народної мудрості невичерпне, як і сам народ. Важливим, на наш погляд, є вивчення всіх видів паремій (малих фольклорних жанрів – прислів'їв, приказок, прикмет, прокльонів, привітань, прощань, тостів, народних прогнозів погоди, тощо). Не менш цікавим і актуальним є дослідження паремій на стикові лінгвістики з мемографією й емодами.

Ключові слова: апосіопеза, пареміографія, паремія, приказки, прислів'я, спунеризми.

Загальновідомо, що мова – найважливіший засіб спілкування. Виникнувши з появою суспільства у процесі спільної трудової діяльності людей, мова супроводжує людство протягом усієї його історії. Проте значення мови не обмежується лише спілкуванням: вона є засобом мислення, пізнання світу, збереження і передавання інформації, невід'ємним супутником народу в усіх сферах життя від найдавніших часів до наших днів. За період свого функціонування вона стала неперевершеним «духовним надбанням народу, всієї нації, явищем, що пов'язане з усім соціальним і побутовим життям» [14, с. 7]. У процесі життя й розвитку мови витворився і фольклор, своєрідне мистецтво, створене народом, яке тисячоліттями живе і побутує в широких народних масах, оскільки «найбільше і найдорожче добро у кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподівання, розум, досвід, почування» [4, с. 278].

© О. Бондаревська, 2018

Фольклор як народнопоетична творчість уключає в себе багато жанрів, серед яких найбільш поширеним і життєздатним є прислів'я і приказки, яких дослідники називають «зерна народної творчості», «перлини народної творчості», «мудрість народна», «золоті розсипи» тощо. Крім того, що вони відображають мудрість народу, історичний досвід, трудолюбство, патріотизм, боротьбу народу за незалежність, прислів'я і приказки в лаконічній, стислій формі передають зв'язок людини з природою, побутом, взаємини людей між собою та суспільством.

Навряд чи знайдеться хоч один носій якоїсь мови, котрий би не використовував у своєму мовленні прислів'їв і приказок, які «вживаються в установленому оформленні <...> і найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови» [18, с. 3].

«Не знаю, чи є якась пам'ятка, яка може мати таке саме значення, більшу вагу і бути пліднішою для висновків, ніж збірник прислів'їв», тому що протягом віків усі «свої життєві спостереження <...> люди здавна фіксували у коротких висловах, які віками відточувалися, шліфувалися, прибирали дедалі лаконічніших форм» [16, с. 4], а для кращого запам'ятовування, а відтак і передавання один одному та наступним поколінням, часто-густо римувалися.

Класики літератури, діячі культури з великим захопленням висловлювалися про прислів'я і приказки, у яких, як стверджував Микола Гоголь, віддзеркалюється народний розум.

І хоч прислів'я і приказки вживають у творах різних жанрів здавна (дослідники віднаходять їх уже в творах Арістотеля та ін.), широко записувати їх почали значно пізніше.

Перше енциклопедичне й найпоширеніше видання паремій¹ (понад чотири тисячі латинських і грецьких) зібрав, описав, опрацював і видав 1500 року Еразм Роттердамський під назвою «Collectanea Adagiogum», що широко відома у європейській традиції під «апосіопезованим» іменем «Adagia». У слов'янській культурній традиції широко записувати прислів'я і приказки почали лише у XVIII ст.

¹ Паремія (др.-грец. παροιμία – paroimia) – прислів'я, приказка, видове позначення малих фольклорних жанрів; пареміографія – наука, що вивчає пережитий досвід народу (прислів'я, приказки, прикмети, прокльони, вітання, тости, прощання тощо).

Ще пізніше з'явилася мовознавча дисципліна – пареміологія, що вивчає сталі звороти мови, серед яких на першому плані – прислів'я і приказки, які не створюються щоразу мовцями, а відтворюються ними як готові структурні одиниці.

Зазначимо, що термін «паремія» багатозначний, оскільки включає в себе різні види народної творчості, але, безперечно, серед них прислів'я і приказки займають «переважну частину паремійного простору» [15, с. 39]. Цьому жанру народної творчості в українському мовознавстві присвятили праці лінгвісти Н. Д. Бабич, Д. Х. Баранник, П. П. Городецька, Т. А. Колоїз, Т. М. Космеда, Т. Ф. Осіпова, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовіченко та багато інших. Дослідження і видання прислів'їв і приказок почалося у XIX ст. Посилився інтерес до народної творчості у 60–70 рр. XX ст., а в часи розбудови вільної України він не вщухає, а росте знову. Свідченням цього є видання словників (автори В. І. Юрченко, М. К. Дмитренко, К. Волкова, О. А. Попова, Г. Д. Єрушевич, О. А. Татарин та ін.) і перевидання тих словників, які стали раритетами, – Матвія Номиса, Марка Вовчка та ін. Однак загальноприйнятого визначення, класифікації і чіткого розмежування прислів'їв і приказок немає. Так, «прислів'я – це узагальнені фразеологічні сполучення, які на основі спільних ознак дозволяють зіставити речі, предмети явища з метою створити яскраве уявлення або викликати відповідне емоційне реагування» [3, с. 5]; або «прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя» [10, с. 24], тоді як приказка – «поширений у мові влучний, часто римований вислів, близький до прислів'я, але без властивого прислів'ю повчального змісту» [9, с. 631].

На думку В. Даля, прислів'я – це «інакомовлення, вдало застосоване до справи, зрозуміле і прийняте всіма» [1, с. 18–20].

У багатьох працях терміни «прислів'я» і «приказка» вживаються поряд як синоніми. Уважаємо, що таке вживання можна пояснити відсутністю єдиних критеріїв їх розмежування, що ґрунтуються на різних принципах – то на логічному і психологічному, то на граматичній структурі і стилістичній ролі, то на поетичності і прозовості, то на співвідносності з реченням тощо. Хоч народ їх розмежує теж за допомогою прислів'я: «Приказка – квіточка, а прислів'я – ягідка». Правда, межа між прислів'ями і приказками не зовсім чітка, а часто й рухома. Прислів'я може вживатися як приказка, якщо відсікти повчання, висновок. Напр.: Мовчи, глуха, – менше гріха (прислів'я), але нерідко вживається лише перша частина його (Мовчи, глуха, ...): на думку дослідників, таку частину слід уважати приказкою.

Зважаючи на все це, для зручності, узвичаєності, без зайвого теоретизування ці два терміни («прислів'я» і «приказки») часто вживаються як синонімічні, без їх розмежування.

Оскільки **метою** нашого дослідження є явище апосіопези, характерне насамперед прислів'ям, залишимо детальне розмежування прислів'їв і приказок допитливим і не байдужим до всенародного багатства – мови – дослідникам-лінгвістам.

За дефініцію приймемо визначення, що «прислів'я – це виражений структурою речення народний вислів повчального змісту (буквального чи алегоричного плану), який формує певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду. Основна ознака – синтаксична завершеність. Це обов'язково граматично та інтонаційно оформлене судження, співвідносне з реченням» [12, с. 344–351].

Прислів'я складається з теми і реми. Тема – вихідне, початкове висловлення, інформаційно недостатне, яке виражає відоме, але дає можливість розширити повідомлення, доповнити його. Це своєрідний старт для руху вперед, для повідомлення співрозмовникові чогось нового, вона ніби прокладає шлях до реми – того нового, що мовець хоче повідомити слухачеві; рема – це основа висловлення.

Структура прислів'я постійна: початкова частина – це тема, а рема розташовується в кінці фрази і є головною з точки зору інформативного наповнення.

Джерелом цього дослідження послужило живе усне мовлення автохтонів Полтавщини та суміжних областей.

Загальноновживаність прислів'їв і розуміння їх, повчальний зміст, повнота і чіткість вираження думки, оволодіння всіма носіями мови дають можливість не повністю (не в повній формі) використовувати те чи те прислів'я, а лише їхню частину, тобто висловити лише тему для підтвердження своєї думки, оскільки рема вже зрозуміла співрозмовникові, обмежитись натяком, недомовкою, тобто використати апосіопезу.

Апосіопеза (грецьк. *ἀποσιώπησις*) – це несподівана зупинка в мовленні, яка порушує синтаксичну будову вислову внаслідок напливу почуттів, нерішучості тощо. Це вмовчування, недомовленість, лише натяк, зрозумілий і сприйнятий усіма учасниками розмови. Напр.: «Якби знаття, де впадеш...»

Причини такого вмовчування, що приводить до скорочення прислів'я, різні, але, безумовно, апосіопеза «є художнім засобом, досить виразної стилістичної ваги» [13, с. 304–306]. Вона дозволяє і зекономити час, і передати психічний стан мовців, їхню культуру, тактовність, а також ухилитися від прямого твердження. Напр.: Вольному – воля, спа-

сенному рай... – частина прислів'я [...а дурному степ] замовчується, апосіопезується. (У наступних прикладах апосіопезовані частини прислів'їв будемо подавати у квадратних дужках.)

Апосіопезу, за нашими спостереженнями, можна пояснити різними чинниками:

I. Усічення прислів'я, що зумовлене лаконізмом висловлення, оскільки в повній формі прислів'я часто вживане, загальновідоме, а тому для переконання співрозмовника достатньо лише натяку. Напр.: 1. Не можна тільки на небо злізти, [та через голову штани скинути]. 2. Живемо, хліб жуємо, [а іноді ще й присолоємо]. 3. Запас біди не робить [і їсти не просить]. 4. Ні півень ні курка, [ні співа, ні несеться]. 5. Кому подобається піп, кому – попада, [а кому – попова дочка].

II. Велике за обсягом прислів'я, що становить собою сполучниково-безсполучникову синтаксичну конструкцію, друга частина якої підтверджує сказане в першій, фактично дублює її та може вживатися самостійно як окреме прислів'я. Напр.: 1. Яка хата, такий тин: [який батько, такий син]. 2. Як працюватимеш, так і матимеш: [як постелешся, так і спатимеш].

III. Друга, недомовлена, частина є протиставленням, наслідком першої, зрозуміла співбесідникові й не потребує завершення, залишає співрозмовникові можливість додумати самому. Напр.: 1. Рада б душа в рай, [так гріхи не пускають]. 2. Швидко мова мовиться, [та не швидко діло робиться]. 3. Родичів багато, [та ніде пообідати].

IV. Уникнення надто прямого, відвертого, деякою мірою безтактного висловлення, особливо якщо воно стосується не взагалі когось, а співрозмовника. Напр.: 1. Не надовго старий жениться: [як не вмере, то сказиться]. 2. Вік живи – вік учись, [а дурачком помреш]. 3. Розумна кума, як у неї є бочка пшона, [а як пшона у вузлі, той кума в гузні]. 4. Дай, Боже, довгий вік [і чоловіка гарного під бік].

V. Надто громіздке, деталізоване висловлення, перша частина якого вже має повчання, завершений зміст, а друга лише деталізує його, доповнює, і потреба в цьому не завжди вмотивована. Напр.: 1. Живи просто – проживеш років до ста, [а будеш лукавить, чорт тебе задавить]. 2. Якби Хомі гроші, був би й він хороший, [а нема – всяк мина]. 3. Лихо з правдою, лихо й з брехнею: [за правду б'ють, а за брехню віри не ймуть]. 4. І Гнат не винуват, і Килина не винна: [тільки винна хата, що впустила на ніч Гната].

VI. Уникнення грубих, часто непристойних слів, які свідчать про культуру мовлення або викликають неестетичне уявлення. Напр.: 1. До нашого берега, що не припливе: [як не кізяк, то тріска]. 2. Не чіпай г...на: [воно й так вона]. 3. Нагадай козі смерть: [куди не йде, та все пердь]. 4. Як мед, то й ложкою, [а як лайно, то жменюю].

Іноді намагання уникнути грубого, непристойного слова приводить до мовленнєвих своєрідних перевертнів, що називаються спунеризмами². Напр.: Хто ходив у кожусі, той і ходитиме, [а хто світив жолою гопою, той і світитиме]. До речі, слова-перевертні відомі народній творчості здавна. Пор. фольклорну «притчу»: «Іду я шелестами, коли щось бур'янить: тріщі виочило, скали визубило. Аж то скака жабає. Я на неї кидькою грудь».

Знавати апосіопези (за естетичним, тактовним принципом) можуть цілі рядки і навіть строфи, як, наприклад, у «пісні» харківських футбольних фанів: достатньо лише «А-ля-ля-ля-ля, ля-ля-ля-а-а», щоб усі подальші (чи попередні) слова стали зрозумілі.

VII. Продовження зрозуміле, а тому замовчування його економить час (у мові, як і в житті, діє закон економії часу, енергії, чіткості, стислості), а лаконічність, за висловом А. Чехова, є «сестрою таланту». Напр.: 1. До біди доріг багато, [а од біди й стежки нема]. 2. Чужу біду руками розведу, [а до своєї й ума не прикладу]. 3. На віку, як на довгій ниві, всього трапляється: [і кукіль, і пшениця].

VIII. Виникнувши як результат досвіду, конкретних спостережень, прислів'я із часом набувають переносного загального значення, через що друга частина конкретизує першу, додаючи до неї пряме значення. Напр.: 1. На козаку нема знаку, [нехай дівка одбуває, як сама знає]. 2. Густенька каша, та не наша, [а наш несолений куліш, як хочеш, так і їж]. 3. Ворона й за море літала, [та дурна верталася]. 4. У нього не всі дома: [пішли на базар розуму шукати]. 4. Діждалась сучка помочі: [сама в будці сидить, а цуценята гавкають].

За синтаксичною структурою прислів'я з незавершеною, замовчуваною частиною різноманітні, а саме:

1. Зрідка вони становлять собою просте двоскладне речення із пропущеним, не висловленим одним членом. Напр.: Прийде коза до воза [сіно смикати].

2. Недомовленістю характеризуються прислів'я, що є простими реченнями, ускладненими однорідними членами:

а) підметама та головними структурними частинами односкладних речень, напр.: 1. Хай йому риба, й раки, [й озеро]. 2. На чужий коровай очей не роззявляй, [а свій май]. 3. Говорили-балакали, [сіли та й заплакали]. 4. Вирядилася, як пава, [а кричить, як сова];

б) присудками, напр.: Язык без кісток – [не зламається]. Найчастіше такі присудки мають зіставний характер і поєднуються сполучником «а».

² Мовленнєві перевертні типу «цвіринці горобцять», «скака жабає» називають спунеризмами (за прізвиськом англійського філософа і богослова Вільяма Спунера, який любив такі речі та продукував їх в усному мовленні) – це навмисна перестановка початкових звуків чи складів, що викликають комічний ефект (як у нашому прикладі) або дозволяють уникнути грубого слова.

Напр.: 1. Пішов Хома по шерсть, [а повернувся стриженням]. 2. Розумна голова, [а дурневі дісталась]. 3. Вчи жінку без дітей, [а дітей без людей];

в) однорідними другорядними членами речення, один із яких замовчується. Напр.: 1. Не йди на комара з дрючком, [а на вовка з швайкою]. 2. Учи лінивого не молотом, [а голодом]. 3. Лови рибу не на сковороді, [а у воді]. Іноді при узагальнювальних словах однорідні частини апосіопезуються. Напр.: Усього буває на віку: [і по спині, й по боку];

г) складносурядні двокомпонентні речення із протиставними сполучниками «а», «та». Напр.: 1. Та воно що до чого, [а кулак до вуха]. 2. Була б шия, [а ярмо знайдеться]. 3. Не вчи орла літати, [а солов'я співати]. 4. Під носом висіялось, [а в голові й на зяб не орано]. 5. Близько лікоть, [та не вкусиш]. 6. Балака густо, [а виходить пусто]. Зрідка замовчувані частини приєднуються сполучником «і», який наближається до зіставлюваного. Напр.: Наговорив сім мішків гречаної вовни, [і всі неповні];

д) складнопідрядні речення різного типу, підрядна частина яких недомовлюється. Напр.: 1. Згадала баба дівера, [що хороший був]. 2. Жалів вовк кобилу, [поки оставив хвіст та гриву]. 3. Натє й мій глек на капусту, [щоб і я була Химка]. 4. Рука руку мис, [якщо обидві брудні]. 5. Нехай буде гречка, [лиш би не суперечка].

Щоправда, є й такі прислів'я, у яких уживається підрядна частина, а опускається головна. Напр.: 1. Якби свині роги, [то й людей поколола б]. 2. Хоч сядь та й плач, хоч стоячи реви – [не поможе];

е) безсполучникові складні речення з різними відношеннями частин, у яких друга частина пропускається, а перша лише натякає на неї. Напр.: 1. Застав дурного богу молитись: [він і лоб поб'є]. 2. З миру по нитці – [голому сорочка]. 3. Орел не ловить мух, [йому ягня подавай]. 4. Казав пан, кожух дам: [слово його тепле]. 5. Знала кобила, нащо віз біла, [тепер сани тягає]. 6. Роздайсь море – [лайно пливе]. 7. Хліб усьому голова, [без хліба наїдку нема];

є) складні синтаксичні конструкції ускладненого типу з різними видами зв'язку структурних частин. Напр.: 1. Яка дошка, така й лава: [який Сава, така й слава]. 2. Багатство в домовину не забереш, [а якби й забрав, нащо воно тобі там]. 3. Бачили очі, що купували: [їжте, хоч і повилазьте]. 4. Щастя – як трясця: [куди не йди, всюди трясе]. 5. Бійся не того собаки, що гавкає, [а того, що лашиться]. 6. Видно Кулину, що пироги ліпила: [і ворота в тісті]. 7. Риба шукає, де глибше, [а людина, – де краще]. 8. Як не бачу, серце мре, [а побачу – з душі пре].

Прислів'я з апосіопезою характеризується своєю інтонацією: якщо в кінці звичайного речення інтонація є спадною, що свідчить про закінчення висловленого, то на місці апосіопези інтонація залиша-

ється висхідною, а іноді й підвищується, цим самим указується на недомовленість, незавершеність. Співбесідник, погоджуючись зі сказаним, інколи завершує прислів'я сам, додаючи висновок, так демонструючи і свою обізнаність, і згоду. Напр.: 1. Багатому і чорт дітей колише, [а бідний і няньки не знайде]. 2. Не за те вовка б'ють, що сірий, [а за те, що вівцю з'їв]. 3. Якби все одно, то лазили б у вікно, [а то дверей шукають]. 4. Казала Настя, як удасться, [то й вона буде хазяйка].

Виникнувши як результат досвіду, конкретного спостереження над життям, природою, прислів'я у процесі вживання набувають переносного значення, тому іноді їхня перша частина потребує другої, яка конкретизує першу. Напр.: 1. Літом і качка прачка, [а зимою і дівка шмаркачка]. 2. Усі люди на одно сонечко глядять, [та не всі одно їдять].

Мова, слово «чарівливе і водночас крицеве, бо запліднене розумом і народжене емоціями <...>, слово особливий інструмент» [11, с. 28]. У мові «безмір любові, гордості за витворений пращурами скарб» [11, с. 68]. Влучно й лаконічно «сказана колись мудрецьми сентенція, що мова без прислів'їв і приказок – це їжа без солі» [11, с. 107].

Прислів'я і приказки створені народом і передавалися (і передаються) з вуст в уста, вони не вивчаються, як, скажімо, таблиця множення чи алфавіт, а засвоюються, як мовиться, з молоком матері, і в стислій формі характеризують явища, предмети, досвід народу; і хоч вони короткі за будовою, але, за визначенням класиків, розуму в них на цілі книги, однією фразою «наповал б'ють».

Саме тому письменники широко вживають прислів'я і приказки у творах, як у мові персонажів, так і в авторській. А деякі письменники прислів'я використовують як назву твору. Так, Марко Кропивницький назвав драми прислів'ями: «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Панас Мирний знаменитий хрестоматійний роман назвав прислів'ям, що є риторичним питанням: «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Леонід Глібов не лише використовував прислів'я у байках, а й майстерно римував їх, сприяючи легкому запам'ятовуванню та відтворенню. Напр.: 1. Про те, що маєш, дбай, а на чуже не зазіхай. 2. На світі живучи, довіку вчись, чого не тямиш, не берись.

Та письменники не лише використовують прислів'я, а й поповнюють народну творчість авторськими взірцями. Напр.: 1. Хто сіє сльози, сліз і сам зазна (Б. Грінченко). 2. Хитрая людина усюди в'ється, як хмелина (Л. Глібов). 3. Хто працює, той мовчить. А від того користь має той, хто дужче цвірінчить (П. Глазовий). Степан Олійник використовує їх у назвах гуморесок та їх збірників: «Який Сава, така й слава». Олександр Ковінька назвав свої книги апо-

сіопезованими прислів'ями «Всякого бувало...», «У наше віконце засвітило ясне сонце». Анатолій Дімаров теж удався до недомовленого, усіченого прислів'я, назвавши повість «На коні і під конем» (пор. прислів'я «У житті доводиться всюди бути: і на коні, і під конем»), що дозволяє чітко, лаконічно, стисло висловити ідею твору. Таких прикладів багато, вони є об'єктом спеціального дослідження.

«Межі між прислів'ями і введеними до художніх текстів [фрагментами] досить умовні», вони, як стверджує Михайло Пазяк, «залежать від індивідуального таланту митця, бо кожен вжитий народний вислів несе в собі велике навантаження» [17, с. 12].

Апосіопезу прислів'їв використовують небезсупішно сучасні рекламотворці, оскільки вона привертає увагу слухача, тим більше, що тема (перша частина) загальнозрозуміла, а замість другої частини (реми) рекламодавці додають свою, потрібну їм, часто таку, що не впливає з теми, а то й навіть суперечить їй, але успіх, на їхню думку, досягається, бо текст, завдяки прислів'ю, донесений до слухача. Напр. 1. Сім раз відмір, [а холодильник у Comfy] [7]. 2. На городі бузина, [а холодильник у Comfy] [5]. 3. Слово не горобець, [а холодильник у Comfy] [8]. 4. Одна голова добре, [а холодильник у Comfy] [6].

Безумовним лідером серед виразів-новотворів, що стали усталеними й апосіопезованими відразу після своєї появи і що вже відірвалися від свого первісного контексту, є витвір британських рекламистів: «Іноді краще жувати, аніж говорити» [19, с. 260].

Загальноживаність цієї реклами жувальних гумок обумовили використання її в переносному значенні (порівняйте з деякими з українських прислів'їв: «Двір городи, а язик прив'язи», «Менше говори – більше почувеш», «Не стидно мовчати, як нема чого сказати»), що у свою чергу спричинило апосіопезу – вживання (і до того ж цілком достатнього) лише першої частини: «Іноді краще жувати...»

Апосіопеза як явище, що спостерігається в усному мовленні, характерна не лише прислів'ям. Замовчування, недомовленість, психічний та емоційний стан мовця, які становлять її суть, можливі лише тому, що відповідні думки можна висловлювати широко, без натяку, у повній формі.

Оскільки прислів'я засвоюються носіями мови в готовому вигляді, блоками слів, як цілісні структурні одиниці, це дає можливість їх скорочувати, обмежуючись лише частиною й розраховуючи на те, що співрозмовник знає продовження. Водночас прислів'я є сентенцією, яка дозволяє переконливо завершити розмову, поставити, як кажуть, крапку. «Мовлення, збагачене пареміями, набуває високої ефективності, орнаментальності, змістової густоти, щільності <...>, сприяє підвищенню рівня комунікативної спроможності мовців...» [2, с. 5–6].

Апосіопеза ж дозволяє скоротити прислів'я, а то й ухилитися від відвертого висновку, натякнувши на загальновідоме, лише загальне, а повчання, висновок залишити неомовленим, розраховуючи на те, що воно відоме, або даючи змогу опонентові самому дійти висновку, додумати, домислити.

Важливу роль при апосіопезі відіграють і ситуація мовлення, і розумовий та освітній стан мовців, їхнє знання культури, традицій, моральних устоїв народу.

Крім зазначеного, апосіопезовані прислів'я є стилістичним засобом характеристики людей, їхньої мови, культури, досвіду, психічного та емоційного стану, а вживаються вони лише в контексті, в усному діалогічно-полілогічному мовленні. Мовлення звучить переконливіше й не викликає заперечень.

Апосіопеза, крім того, спричиняє в замовчуваній частині варіювання. Напр.: 1. Ворона й за море літала, [1] а все чорна вертала, 2) та ні з чим верталася, 3) а все вороною вертала]. 2. Був кінь, [1] та з'їздився, 2) та вовки з'їли]. 3. На віку, як на довгій ниві: [1] не пройдеши, ноги не вколоти, 2) всякого трапиться, всякого хліба ізкоштується – і твердого, і м'якого]. 4. Була б шия, [1] а хомут знайдеться, 2) а вуздечка знайдеться, 3) а сісти на неї буде кому].

Такі варіанти висловів, своєрідне дублювання, пояснюється тим, що прислів'я як двокомпонентний фразеологізм у першій частині (у темі) виражає судження, думку, а друга (рема) є результатом, висновком, повчанням, тому перша частина залишається без змін, а друга може набувати іншого словесного оформлення, передаючи той самий або майже ідентичний зміст, що залежить від співрозмовника, його бажання запам'ятати дослівно чи вловити лише суть висловленого. Крім того, на варіантність впливає і життя: деякі прислів'я чи їхні частини, як і все навколо, старіють, архаїзуються та замінюються новими. Пор. прислів'я: Потрібен, як зайцеві п'ята нога (варіант – як зайцеві стоп-сигнал); як мертвому кадило; як мертвому припарка; як мертвому крапельниця). Лети (мчи, біжи) як куля (варіант – як ракета).

На нашу думку, зважаючи на інтенсифікацію спілкування й залучення до нього особливостей, нечуваних і небачених у попередній історії мас, – формування усталених виразів, постійних порівнянь, доведення їх до прислів'їв і приказок – відбувається із шаленою швидкістю. Стають видимими шляхи і способи творення паремій, що тягне за собою і необхідність їх адекватної наукової обробки.

Окремим і цікавим є аналіз тексту із залученням мемографіки, емодзі (особливої мови малюнків, ідеограм, смайлів, які широко використовуються в електронних повідомленнях і на сторінках сайтів) для передавання настрою, емоцій, поведінки, різних смислів, що становлять собою своєрідне підсилення апосіопези – мовчазне, але промовисте зображення.

Зважаючи на інтернаціональність і позалінгвістичність цього напрямку безсловесного спілкування, його дослідження є піонерським у подальшому розвої пареміографії і пареміології.

Прислів'я ж як структурні одиниці мови фіксуються в словниках та передаються усно у своєму повному виявленні. Такі словники називають «Пареміологічні словники» або «Словники прислів'їв і приказок».

Література

1. Даль В. Пословицы и поговорки русского народа / В. Даль. – М., 1957. – 991 с.
2. Космеда Т. А. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова. – Дрогобич, 2010. – 270 с.
3. Образне слово. Постійні народні порівняння. – К., 1974. – 238 с.
4. Панас Мирний. Зібрання творів у семи томах / Панас Мирний. – К., 1971. – Т. VII. – 664 с.
5. Реклама Комфі (Comfy) / на городі бузина / реклама з бананом / великий девайс за маленький прайс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=1UBzYf0MKPs> – Назва з екрана. – Дата публікації : 29.05.2018. – Дата перегляду : 10.08.2018.
6. Реклама Комфі (Comfy) / Одна голова добре, а холодильник в Комфі / реклама з головами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=NeLzT7g-Gk4>. – Назва з екрана. – Дата публікації : 29.05.2018. – Дата перегляду : 10.08.2018.
7. Реклама Комфі (Comfy) / Сім раз відмір, а холодильник в Комфі / реклама з м'ячем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=l-Z9hi7QAK8> – Назва з екрана. – Дата публікації : 29.05.2018. – Дата перегляду : 10.08.2018.
8. Реклама Комфі (Comfy) / Слово не горобець, а холодильник в Комфі / реклама з пташками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=R2VjHm5AEis> – Назва з екрана. – Дата публікації : 29.05.2018. – Дата перегляду : 10.08.2018.
9. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 7 : Поїхати–Приробляти [ред. О. П. Петровська, М. М. Пилинський, Л. О. Родніна, Н. І. Швидка]. – 1976. – 723 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 8 : Природа – Ряхтливий [ред. В. О. Винник, В. В. Жайворонок, Л. О. Родніна, Т. К. Черторизька]. – 1977. – 927 с.
11. Степаненко М. І. Думки вголос і про себе / М. І. Степаненко. – Полтава, 2013. – 412 с.
12. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. – К. : Наук. думка, 1973. – 439 с.
13. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
14. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. – К. : Наук. думка, 1969. – 435 с.
15. Українська пареміологія : навч. посіб. / Ж. В. Колоїз, Н. М. Малюга, Н. М. Шарманова ; за ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг, 2012. – 348 с.
16. Українські народні прислів'я і приказки. – К., 1963. – 791 с.
17. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток. – К. : Наук. думка, 2001 – 392 с.
18. Фразеологічний словник української мови. Кн. I. – К., 1993. – 528 с.
19. Хавкіна Л. Реклама як джерело крилатих виразів: на межі соціальної та індивідуальної комунікації / Любов Хавкіна // Вісник Львівського університету. – Серія «Журналістика». – 2011. – Вип. 34. – С. 257–263.

Olha Bondarevska

USE OF AN APOSIOPESIS IN PROVERBS

Context of this research was motivated by the need to investigate particularities of Ukrainian proverbs and its way of use in Ukrainian spoken language. This paper focuses on justification of aposiopesis as a stylistic instrument of Ukrainian spoken language and its forms of use.

Proverbs as a language phenomena became an instrument to transcend what is casually called 'a wisdom of people' between generations and territories. Proverbs generalize some attitude and relation to an object or behavior.

Use of proverbs in a spoken Ukrainian language helps to transfer both exposition and assumption (or attitude) in a form of a short story or comparison. Aposiopesis in Ukrainian proverbs is used to deliberately withdraw the ending which exposes an 'attitude' part of a proverb and assume that other party that hears the proverb is aware of the ending and understands the meaning.

This research focuses on various forms of proverbs and sayings. Study of proverbs in comparison with contemporary online forms of 'generalization of meaning' like memes and emoji bring a new layer to understanding of the subject of this research.

The paper is intended for a broad circle of readers – scientists, students, teachers, and any other person interested in studying Ukrainian language.

Key words: *aposiopesis, paremiography, paremiology, proverbs, sayings, spoonerism.*

Надійшла до редакції 15.08.2018 р.